

AKADEMIK İSA HƏBİBBƏYLİNİN ELMI-ƏDƏBİ İRSİ

filologiya elmləri doktoru Gülxanə Pənahın «Fundamental elmi baxış və konseptual yanaşma»sında

Əli Rza XƏLƏFLİ

*İsa Həbibbəylinin tədqiqatlarında
Dədə Qorqud və Nizami
(Gülxani Pənahın
tədqiqatları əsasında)*

II vazi

Mən ədəbiyyatşünaslığın XX əsr boyu inkişaf yolunu nəzərdən keçirərək belə bir qənaətdə qaldım ki, 80-ci illərdən üzü bəri bu elmin inkişaf mərhələsinin yeni dövr andlandırmaq olar. Çünki 80-ci illərin demək olar ki, ortalarından başlayaraq cəmiyyətdə bir çaxsalanma gedirdi. Hətta Leninin təbircə desək, aşağılı köhnə qayda ilə yaşamaq istəmir-dilər, yuxarıları da köhnə qayda ilə idarə edə bilmirdilər. Bu da istər-istəməz təfəkkür sahiblərinin - cəmiyyətin inkişaf yolu haqqında düşsən insanların həyatı, mühitə yeni münasibətini formalaşdırırdı.

Bizdən asılı olmayan səbəblərdən asılı olaraq siyasi mühit də dəyişməkdə idi. Çünki təkbəşər ideologiyaya əsaslanan sovet siyasi sistemində dünyanın münasibəti artıq birmənalı olmuşdu. Yeni dünya sosialist sistemindən cəmiyyətin gələcəyi üçün faydalı heç nə gözləməirdi. Elə ona görə də iqtisadi təzyiqlər güclənir, silahlanma yarısımsı daha radikal xarakter alırdı. Sovet İttifaqı dünyanı xeyli hissəsini nəzarətdə saxlamağa çalışsa da buna gücü çatmırdı, hətta bu gücsüzlük açıq-aşkar görünürdü. Nəhəng Sovet İttifaqı iqtisadi böhranda çırpınırdı, ərzaq çatışmırdı, hər yerdə təsərrüfat birlikləri iflasa uğramaqda idi. Hamı sövqətəli olaraq hansısa bir dəyişikliyin baş verə biləcəyini bilməkdə idi. Elə bu səbəbdən də düşüncə adamları artıq sözsə ideoloji basqı zamanlarındakı münasibəti dəyişməkdə idi. Azad düşüncə get-gedə güclənir, insanları yeni həyata hazırlamaq prosesi qarşısı alınmaz olurdu.

İsa Həbibbəyli məhz belə bir dövrün yetirməsi olaraq öz sözü ilə fikir meydanına çıxmışdı. İndi onun yaradıcılığını nəzərdən keçirəndə istər-istəməz müraciət etdiyi mövzuların hamısında demək olar ki, ideologiyadan kənar tədqiqat istiqamətinə görürük. Yeri gəlməmişkən, burada da bir məqamda da toxunmaq istərdim.

dim, ədəbiyyatşünaslar ədəbiyyatı yaradanları tədqiq edirlər. Axı elə ədəbiyyatşünaslıq elminin özü də ədəbiyyatdır, baxmayaraq ki, ədəbiyyat haqqında elmdir. Həç də ədəbiyyatşünaslıq elmi düşüncələrə bədii ədəbiyyatdan az təsir göstərmir. Hətta bədii ədəbiyyatın insanların ən müxtəlif zümərərinə daha aydın və təsirli çatmasında ədəbiyyatşünaslıq elminin körpü missiyası, xüsusilə, bu sahədə ədəbi tənqidin rolu dənizlədir.

Filologiya elmləri doktoru Gülxan Pənəh da ən yeni dövr, yeni müstəqillikdən üzü bəri XXV əsr zamanının birinci dördə birində formalaşmış yeni nəsil alimlərimizdəndir. Onun ən yeni dövr ədəbiyyatşünaslığının yetirməsi olduğu üçün göz önünə gətirərək yeni dövr ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatının zəruri və qanunauyğun hesab edirik.

İnsanlar öz zamanlarını daha yaxşı görür. Necə ki, hər kəs gözünü qaбаğına ekilmiş ağacın necə boy atdığını, böyüdüyünü, çiçək açıb bərbahər getirdiyini görürsə, insanlar da müşahidə baxımından cəmiyyətə münasibətini məhz belə görür. G.Pənəh ədəbi tədqiqatlarla gələndə artıq İ.Həbibbəyli ədəbi mühitin aparıcı simalarından biri idi. Belə demək mümkündürsə, özüm də daxil olmaqla ədəbiyyat tədqiqatçılarının müstəqil dövrü yetimləri məhz İ.Həbibbəylinin də yaradıcılığından bəhrələnməklə formalaşmış. Şübhəsiz, G.Pənəh da istisna deyil.

İllər ərzində o, təkcə İ.Həbibbəyli-ni yox, eyni dövrdə təşəkkül tapan elmi mühiti ardıcıl izləyib və bu iz-ləmənin bəhəri olaraq çox dəyərli fundamental kitablarını - tədqiqat əsərlərini ərsəyə gətirib.

Burada biz Gülxani Pənahın «Fundamental elmi baxış və konseptual yanaşma» kimi çox dəyərli, mən deyirdim, titanik zəhmətin bahasına və yüksək həvə və istəklə yazılmış, istedadla araya-ərsəyə gətirilmiş tədqiqatından söhbət açırsınız, onda tədqiqat olunanla tədqiqatçının fikir müstəvisində birləşmələrini və ayrılıqlarını da diqqətdə saxlamalıyıq. G.Pənah İ.Həbibbəylinin elmi ədəbi yaradıcılığında ehtiva olunan mahiyyəti bütövlükdə tədqiqata cəlb edib. Bunun üçün xüsusi olaraq tədqiq edəcəyi mövzuları qruplaşdırır.

Tədqiqat yeddi fəsildən ibarətdir. Birinci fəsil «Ədəbiyyatın folklor qolu və böyük dihalı» adlanır. Bu fəsilin özü də beş bölmədən ibarətdir. Birinci bölməni müəllif «Akademik İsa Həbibəyli folklor qaynaqları haqqında» adlandırır. Müəllif başlanğıcda dedə Qorqudlu sözlə gəlir və burada ulu öndərin dedikiləri də yada salmaqla dövlətin mənəvi dəyərlərə münasibətini açıqlayır. Zənnim-cə, bu hisseni biz oxucuların diqqətinə çatdırmağa borcluyuq: «*Azərbaycan xalq ədəbiyyatının nadir incilərindən sayılan "Kitabi-Dədə Qorqud"*la bağlı tədqiqat işlərinin müstəqillik dövründən üzü bəri yeni baxışlar sistemiyə zənginləşməkdə də

vam etdiyi şübhəsidir. Ümummilli lider Heydər Əliyev bu dastanı yüksək dəyərləndirirdi: "Bizim zəngin tariximiz, qədim mədəniyyətimiz və milli mənavi dəyərlərimiz "Kitabi-Dədə Qorqud" epasında öz əksini tapmışdır. Bu epası bizim ümməti sərvətimizdir və hər bir azərbaycanlı onunla haqlı olaraq fəxr edə bilər. Dastanın məzmununu, mənasını, onun hər bir kəlməsini hər bir azərbaycanlı məktəbdən başlayaraq bilməlidir. Bu, bizim ana kitabımızdır və gələcək bu kitabı nə qədər dərinlən bilsə, millətin, xalqın, vətənin, müstəqil Azərbaycanı bir o qədər çox sevməkdir".

Müstəqilliyimizin ilk illərindən ana abidəmiz "Kitab-Dədə Qorqud"la bağlı dövlət səviyyəsində qayğı bir daha bunu təsdiq etdi ki, Azərbaycan dövləti milli-mənəvi dəyərlərinə sadiq, ona hörmət və ehtiramını, qayğısını əsirgəməyən bir dövlətdir." Müəllif sanki təkcə Uludağ Öndəri dediklərini söylənmir, yaxud bilir ki, elə İ.Həbibbəylinin özü də mənəvi dəyərlərə bu ölçü ilə yanar. Belə, biz ayı-ayrı yazılarımızda dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, ziddiyyətlərin toqquşduğu fikir dumanlığının içərisində keçməli oluq. Hələ də bir çoxları Azərbaycanın mənəvi dəyər hesab olunan mənbələrini ağır büzməkdədirlər. Sözüv mənəvi mühitin azadlığından istifadə edərək bəlağın hətta Dədə Qorquda da daş atmaqdan çekinmirlər. Dədə Qorquduq laq, rəniyə obyektinə çevirməkdən sanki zövq alır, özlərini qəhrəmanlıq hesab edirlər. Bəlağınə G.Pənəh qeydlərində böyük fikirləmələrinin formalaşmasında, ümumiyyətlə, Azərbaycanın - Ögüz etnosunun, nöinki Azərbaycanın, eləcə də dünyanın fikir arenasına necə təsir etdiyini sanki unudurlar.

Vaxtilə Dədə Qorqudu təhlil edən, araşdıran Həmid Araslinin, M.H.Təhməsinin, Ə.Dəmirçizadənin, F.Zeynalovun, S.Əlizadənin və başqa qorquddüşən alimlərimizin bu sahədəki araşdırmaları qeyd etməyi müəllif özünə borc bilir. Yada salır ki, İ.Həbibbəyli bu sahədə də borclu qalmayıb, «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanlarının tədqiqi yeni mərhələdə» adlı məqaləsi ilə öz sözünü deyib. Amma bundan sora müəllif fikir arənasını daha da genişləndirir, sanki «Dədə Qorqud»un tədqiqatda yaratdığı mənzərənin xəritəsini verir: «*Akademik İsa Həbibbəyli "Kitabi-Dədə Qorqud" un böyük tədqiqatçılarından Diis, Bartold, Krımski, Kononov, Həmid Arasli, Fuad Köprilüzadə, Əbdüləziz Dəmirçizadə, Əli Sultanlı, Məhərrəm Ergin, Səhənd, Mirəli Seyidov, Fəxrəddin Kürzioglu, Cavad Həyat, Şamil Cəmsidov, Mehmet Kaplan, Kamil Vəliyev, Əhməd Kavkalki, Cövdət Qüdrət, Elməddin Əlibəyzadə, Bəhlul Abdulla kimi alimlərimizin "Kitabi-Dədə Qorqud"la bağlı apardığı təhlil və tədqiqatları dəyərliindir. "Kitabi-Dədə Qorqud"un tədqiqatçısı Fuad Köprilünün əpos haqqında fikirlərini ("Bütün türk ədəbiyyatını tərcimən bir*

gözünə, *Dədə Qorqudu* o biri gözünə qoysanız, yənə *Dədə Qorqud* ağır düşər". Məhəmməd Erginin fikirlərini ("Gerçəkədən "Dədə Qorqud" kitabı türk ədəbiyyatının ən böyük abidələrinin, türk dilinin ən gözəl əsərlərinin başında durur" (M.Ergin. *Dədə Qorqud* kitabı. İstanbul. 1980.5.5) və başqalarının təhlil və tədqiqatlarını diqqətə cəkməklə yanaşı, İsa Həbibbəyli bu fikirdədir ki, bu kimi yüksək dəyərlı fıkırlar, aparılan araşdırmalar, arsayə gələn tədqiqatlar olmasın baxmayaraq, "Kitabi-Dədə Qorqud" hələ lazımınca öyrənilməyib. "Kitabi-Dədə Qorqud" un ingilis, fransız, alman, ərəb, rus, fars dillərinə tərcümə edib yaymaq Azərbaycan-türk mədəniyyətinin, dilinin qüdrətini dünyaya "sübut etmək deməkdir". "Kitabi-Dədə Qorqud" un 1300 illiyi ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilən işlərin əsərin dünya dillərinə tərcümə olunması, yeni nəşrlərin meydana çıxmasına imkan yaradığını vurğulayan alim müasir mərhələdə yenidən qurulma prosesi gedən dünyada "Kitabi-Dədə Qorqud" un təsəvvüründə "türk xalqlarının mənsəyini, soykökünü müəyyən etmək səridən ciddi əhəmiyyət kəsb edir". Buna səbəb kimi müstəqillik qazandıqımız dövrə qədər Azərbaycanca soykökü məsələmizi araşdırarkən "üstüörtülü vəsatətlərə özünü hakim millət elan etmiş rusların etnogenezindən irəli gətməyə" tövədiyə maneçiliyi göstərir. Türkiyəyə qarşı Avropanın təzyiqinin də bu dəstənin yaranma tarixinə vurduğu ziyanı, ən qədim dövrlər abidəsi olan dəstənin IX-XI əsrlərə aid edildiyini qeyd edir, əsl həqiqətin gizlədildiyinə təəssüflənir. Dəstənin yenidən haqqı istiqamətə tədqiqinin aktuallaşdığını vurğulayır». Adlar oxunur, deqiq olan mövzular diqqətə cəkilir. Mənavi tariximizdən bəhs edən alimlərin adları dəyişdikcə hesab edirəm ki, dilinə, mılı dəyərlərinə vərğun olan hər kəsin qəlbi buqurla döyünür. Əlbəttə, tədqiqat boyu müəllif Dədə Qorquda yənelik yolun başlanğıcından üzü bəri dəyərlı nə vərsa həminəni sanki diqqətə saxlayır, ayrı-ayrı tədqiqat əsərlərinin adlarını cəkir, əlamətdar tarixləri qeyd edir. Bəlkə də kimsə ələ gələ biler ki, bunlar məlum olan, görünən məsələlərdir. Amma bu xronikanın özünü də ardiqlə olaraq fikir müstəvisinə gətirmək hədsiz zəhmətin bəhrəsi olduğı üçün ələ bu zəhməti titənlik bir güc kimi xarakterizə etməyə bilmirik. Bir sözlə, İ.Həbibbəylinin Dədə Qorqud tədqiqatlarıncan nəyin necə olduğunu bir daha oxucuların yadına salır. Və bundan sonra İ.Həbibbəyli bu tədqiqatlara nəyi əlavə edir, hansı səhələrdə diqqəti yənelməyə çalışır - bunları oxuculara göstərməyə çalışır. Bu baxımdan yanaşanda həttə İ.Həbibbəylinin Dədə Qorqud dəstənləri ilə bağlı sanki bir coğrafiya xəritəsi yaratdığını da təsəvvür etmək olar.

(Davamı 9-cu səhifədə)

(Əvvəli 8-ci səhifədə)

Bunun üçün müəllifin qeydlərinə baxaq: «Akademik İsa Həbibbəyli "Dədə Qorqud" dastanlarının coğrafiyasına da yenidən baxılmasını zəruri sayır. "Tədqiqatlardakı reallığı dəstəkləyir: "İç Ögüz yarı Küri və Araz çaylarının qovşağında yerləşən Aran dövləti ərazisində və Daş, Dış Ögüz - yarı indiki Şimali və Cənubi Azərbaycanın cənub-qərb vilayətlərini əhatə edən bölgələrdə baş verən hadisələr əhatə olunmuş, əks etdirilmişdir". Dastandakı Azərbaycan yer adlarının (Dəmir Qapı Dərbənd, Gəncə, Bərdə, Əlinca, Qaracığ, Dərəşəm, Şərrur, Sallaxana, Qərvənd və s.) Böyük Azərbaycanı əhatə etdiyini, Anadolu ellərinin, xüsusən Şərqi Anadolu (Diyarbakır, Mardin, Hamid qalası, Amid suyu, Pasinlər yaşayış məntəqəsi, Bayburt hasarı, Ağrıbeli keçidi və s.) ərazilərinin dastandakı süjetlərlə bağlı olduğunu, Türkmənistan türklərinin, kərkük türklərində ögüz qrupuna aid olması ehtimalını (dastandakı "Ögüzün arsızı düşmənin dalisinə bənzər", "cici-bacı türk-mən qızı alarsan" və s. ifadələr) də qeyd edir. Eyni zamanda, dastandakı Qazlıq dağı (Qafqaz dağı), Gürcüstandakı (Abxaziya, Axıska qalası, İmereti), Qərbi Azərbaycandakı yer adlarının indiki Ermənistan ərazisinin qədim ögüz yurdu olduğu faktını təsdiqlədiyini bildiren alim sovet dövründə "Dədə Qorqud"un coğ-

quşunaslarımız üçün çox dəyərli töhfələrdir. Onun poetik yaradıcılığında Azərbaycan əfsanələri, tarixi Azərbaycan məkanlarının adları və hidronimləri bədii yaradıcılığında da əsas yer tutur.

I fəsil qeyd etdiyimiz kimi ədəbiyyatın folklor qolu və böyük diühalından bəhs edir. Burada əlbəttə, Nizami xüsusi yer tutur və İ.Həbibbəyli də Nizami yaradıcılığına həm özünün, həm də mənsub olduğu xalqın əsas mədəniyyəti qaynağı hesab etdiyindən bu mövzunu həmişə diqqətində saxlamışdır. Əlbəttə, Nizami mövzusu, bir sözlə, nizamişünaslıq əsərinə, həm də dünya ədəbiyyatşünaslıq ədəbiyyatının mövzusuudur. Söz yox ki, bu sahədə ən mükəmməl

da onların əsərlərinə müəyyən milli kolorit gətirmişdir" (Teymur Kərimli). Gülxani Pənah İ.Həbibbəyli irsi ilə bağlı tədqiqatlarında onun istinadlarını yada salır. Nizami irsi ilə bağlı bezi mübahisəli məqamlara aydınlıq gətirir. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycanın ən qiymətli mədəni irsinin özününküləşdirməyə çalışanların sayı indi də az deyil. Nizami qəhrəmanlarını haylar - ermənilər oğurlamaq istədiyi kimi, fars şovinizmi də bütün ömrünü Azərbaycanda yaşamaq, son evi də bu gün ziyarət evi olan gəncəli Nizamini özününküləşdirməyə çalışır. Doğrudur, yel qayadan bir şey aparmaz. Amma soyuq küləklərlə o qayamı döyməkdə davam edərsə, bu küləklərə qarşı mü-

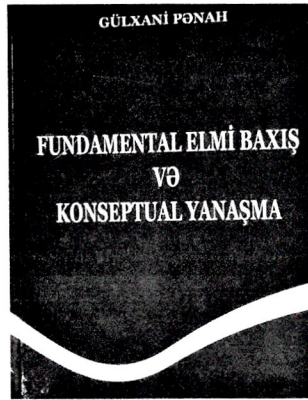
lari adlarını çəkir. Burada A.Bakıxanovun, Axundovun adları xatırlanır. Qərbi Avropadan Eduard Braun, R.Levi, Xorn, eləcə də Kimski, Bertels, Marr, Araslı, Rəfil, Əlizadə, Quluzadə, Boldref, Mübariz, R.Əliyev, C.Mustafayev, Azadə və başqalarının adlarını çəkməklə Nizami yaradıcılığının cəhəngsəlməli mahiyyətinə diqqət yönəldir.

Nizami irsinə bu gün də Avropada, eləcə də bütün dünyada ardıcıl diqqət qürurlu duyğular oyadır. Yeni nəsillə ədəbiyyatşünaslarımız, alimlərimiz Nizami irsini daha da dünyanın fikir arenasına yayılmasına öz xidmətlərini əsirgəmir. Akademik Nərgiz Paşayevanın rəhbərliyi ilə Oksford Universitetində N.Gəncəvi adına Azərbaycan və Qafqazşünaslıq Elmi Mərkəzinin fəaliyyətə başlaması bu böyük işlərin sərhədsizliyindən xəbər verir.

Nizami bu gün elmi akademik N.Paşayevanın dediyi kimi, Azərbaycan və onun yerləşdiyi bölgə haqqında dünyanın elmi ictimaiyyətində maraq doğuran bütün suallara cavab verir.

Nizami ilə bağlı tədqiqatlara akademik İ.Həbibbəyli münasibətini tədqiqatçının tədqiq etdiyi alimin düşüncələrinə münasibəti ilə yekunlaşdırırıq:

«Nizami haqqında söylənilən hər bir yeni fikir bu böyük sənətkarın zəngin elmi-ədəbi, fəlsəfi dünyagörüşünə dair zəngin sirlərə "açar" verir. İsa Həbibbəyli fikirlərində haqlı-

AKADEMİK İSA HƏBİBBƏYLİNİN ELMI-ƏDƏBİ İRSİ

filologiya elmləri doktoru Gülxani Pənahın «Fundamental elmi baxış və konseptual yanaşma»sında

rafiyası öyrənilərkən Azərbaycanla Türkiyə arasındakı dəmir sədlərin olmasının Qafqaz yer adlarının əhatəli şəkildə öyrənilməsinə imkan vermədiyini, buna görə də indiki müstəqillik və səbəstlik şəraitində təzadın aşdırılmalı olduğunu söyləyir». Akademik İ.Həbibbəylinin xüsusi müşahidələri əsasında «Dədə Qorqud» coğrafiyasının yeni məkan məntəqələrini görə bilir və bunun akademikim uzun illər tədqiqatı və dərin müşahidələri ilə bağlı olduğunu təsdiq edir.

Açıq, İ.Həbibbəylinin müşahidələri o qədər maraqlı və diqqətə cəlbəndir ki, mətnin ayrı-ayrı hissələrindən asanlıqla keçib getmək olmur. Beləliklə, biz «Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy»la bağlı tədqiqatlarının qeydlərini nəzərdən keçirərək burada diqqətə cəlbəndirən yer, məkan adlarının kütləviləşməsi, xalqımızın yaddaşına gətirilməsi üçün həmin hissədə oxucu diqqətini cəlb etməyi özümlə borc bilir. Maraqlıdır ki, həmin boyda xatırlanan Xan bulaq, Salaxana qayası və yaxud mağarası və Güncorta adlarının üstündən necə süktulla keçmək olar. Bu adlar ayrı-ayrı tədqiqatçıların zəhmətinin bu kimi qavranılmalıdır. Müəllif burada digər tədqiqatçıların da adlarının üstündən süktulla keçmir. Səfərləri Babayevin müşahidələri də xatırlanır. «Çalxanqala, Güncorta c. Xanbulaq, Qoşa bulaq» və sair kimi adlar diqqətdən kənarda qalır.

İ.Həbibbəyli «Kitabi-Dədə Qorqud»u anna abidə, ata xarakterizə kimi qeyd edir və müəllif qeyd edir ki, onun Qorqudla bağlı tədqiqatları qor-

tədqiqatlar Azərbaycan alimlərinə məxsusdur. İ.Həbibbəyli də sələflərinin yaradıcılığın üzərində bərqərar olan tədqiqatlarını dərinləşdirmiş və nizamişünaslığa yeni töhfələr vermişdir.

Aydın məsələdir ki, tədqiqatçı akademik İ.Həbibbəylinin nizamişünaslığa təsadüfi gəlmədiyini qeyd edir və onun bu sahədəki tədqiqatlarının mədəniyyəti özüllərini yada salır. Bir sıra alimlər Azərbaycanın klassik irsi ilə bağlı İ.Həbibbəyli tədqiqatlarını Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qiymətli elmi nümunələri kimi dəyərləndirmişlər. Burada müəllif Nizamiyəqədərki ərəb dilli Azərbaycan ədəbiyyatına da diqqət yönəltmək üçün akademik Teymur Kərimlinin qeydlərini yada salır, hətta həmin qeydlərin içərisində biz kütləvi oxucuya tanış olmayan ərəb dilli Azərbaycan şairlərinin adlarına rast gəlirik. Bu da tədqiqatçının oxucunun fikrini sərhədlərinin genişləndirməsinə xidməti kimi diqqətimizi cəlb edir. «Ərəb dilində bədii əsərlər yazmaq ənənəsi Azərbaycan şairləri arasında XI əsrə qədər, yəni Qətrən Təbrizinin yaradıcılığına başlandıqı dövrdə davam etmişdir. X-XII əsrlərdə Azərbaycan ədəbiyyatında bu poeziyanı Bərakəveyh Zəncani, İskafı Zəncani, Xəttat Nizami Təbrizi, Əbu Nəsr Mənsur Təbrizi, Xətib Təbrizi, Məsud ibn Namdar, Ömər Gənci kimi şairlər təmsil etmişlər. Həmin Azərbaycan şairləri klassik ərəb poeziyasına xas olan məcazlər sistemini işlətməklə yanaşı, yeri düşdükcə doğma vətənlərinin rəngarəng təbiətini, mərəz, yeməklər insanlarını da təsvir etmişlər ki, bu

qavimət də vacib olur. Halbuki bu mübahisələrdən çox Nizami yaradıcılığının bəşəri mahiyyəti tədqiq olunmalı, insanlığın həyat yoluna işıq kimi baxılmalıdır.

İ.Həbibbəyli Nizami haqqında yazır: «...yazdığı beş möhtəşəm əsər - «Xəmsə» daima əbədi olaraq gənc, təzə-təzə, köhnəlməyənədir. Yaxud da N.Gəncəvinin özü də əsərləri - «Xəmsə»si kimi həmişə cavanıdır. N.Gəncəvi ağıl və idrak sahibidir». Burada İ.Həbibbəylinin fikirlərini qeyd etdikdən sonra müəllif maraqlı düşüncələrlə çıxış edir: «Onun böyük sənətkarlıq imkanlarından Avropa ədəbiyyatşünaslarının Şərq kontekstində bəhsini, müqayisələrini qeyd edən İsa Həbibbəyli bu fikirdədir ki, adama elə gəlir ki, Avropa şərşünasları Nizami Gəncəvini Qərbi şairləri və müfəkkirləri ilə müqayisə etməkdən ehtiyatlanmışlar. Çünki həmin müqayisədən Qərbin görkəmli sənətkarları çox şey itirə bilərlər. Nizami dünya şeirinin günəşidir. Elmi-ədəbi fikirdə Homerin «kor ozan», Şekspirin «faciə ustası», Puşkinin «rus şeirinin günəşi» adlandırılması məsələsinə münasibət bildiren İsa Həbibbəyli bildirir ki, obrazlı şəkildə desək, «təsviri ediləməz qədər böyük ucaqlı sahibli olan Nizami müəllimlərin müəllimidir». Sənətdə müəllim, özü üçün isə daima öyrənən, axtarırlarda olan «çalışan tələbə bildiyi Nizamının «Xəmsə»sinin başdan-baş külliyyatı «aforizmlər külliyyatı» adlandırılır». Müəllif dünyanın məşhur şərşünaslarının Nizami Gəncəvi irsi ilə bağlı apardıqları tədqiqatları nəzərdən on-

dur ki, «yer kürəsinin ədəbiyyatı və ictimai fikri Nizamisiz özünün nizamişünasını itirir». Hər bir nizamişünasın, hər bir ədəbiyyatşünasın ümumilikdə Nizami yaradıcılığıyla bağlı apardıqları araşdırmalarda yeni fikir, yeni nəzəri düşüncə böyük maraq kəşb edir. İsa Həbibbəylinin müstəqillik dövrümüzdə Nizami irsinə yeni baxışları da bu cəhətdən diqqətə layiqdir. İ.Həbibbəylinin apardıqları araşdırmalar, tədqiqatlar Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Nizamının rolunu, yüksək sənətkarlıq imkanlarını, böyük ədəbiyyatımızın «günəşi» Nizamının Azərbaycan xalqına məxsus olduğunu sübut edən dəlil və faktlara əsaslandığından daha dəyərli olduğunu söyləyə bilərik». Göründüyü kimi, akademik İ.Həbibbəylinin çoxistiqamətli yaradıcılığının əsas qollarından birini Nizami irsinə münasibət təşkil edir. Tədqiqatçı elə bu səbəbdən akademik düşüncələrinə xüsusi diqqət göstərir, onun fikirlərinin əsas qayəsini oxucu düşüncəsinə gətirməyə çalışır.

G.Pənahın bu tədqiqatlarının dəyəri orasındadır ki, bu tədqiqatlar mədəniyyəti qaynaqları bir daha yada salır, Azərbaycan xalqının kimliyini biz onun ədəbi abidələri ilə qavraya bilərik. Eləcə də Azərbaycanın elmi abidələrini tanımayan xalqlar da bizi məhz bu zəngin irsimizi öyrənməklə tanıya, tədqiq edə bilər. Zənnimcə, tədqiqatçının bu əsəri onun azərbaycanşünaslıq, vətəndaşlıq yolunda mədəni mübarizələrinin əsas istiqamətidir.